

NÉMETUJVÁRI IVÁN.

Élet és jellemrajz.

— Első közlemény. —

I. A Németujvári család.

A Németujvári család idegen eredetű, még pedig német származású volt. Hogy mikor települtek meg a család ősei Magyarhonban, arról eltérők a nézetek. Thuróczy és az ő nyomán mások is, Gyeics vezér korába teszik a Güssingi grófok, a Németujváriak őseinek, bejövetelét. De itt tévedésnek kell lenni. A Güssingi grófok őse Volfer, II. Gyeics királyunk korában vándorolt be nyugat felől hazánkba, testvérével Hedrich gróffal egy időben.

A király a két testvérnek, Hedrichnek — mások szerint Henriknek — és Volfernek külön-külön helyet jelölt ki hazánk nyugati részében szállásul. Hedrichnek adományozta az akkor „győri sziget”-nek nevezett vidéket, a melyen Hedrehvár épült, és a hol ma is Hédervár áll. A német család ezen ága innen vette a „de Hedrechvár” előnevet, és Hedrich volt a Héderváriak őse.

Volfer ugyanekkor kapta Gyeicstől a „Kiscen” nevű hegyet Vasvármegyében, a hol is a hegy tetejére fa-várat és kolostort épített.)

¹⁾ „Post haec de Alemania Volphgerus cum fratre suo Hedrico de Comitibus Houmburg ortus ... introiuit, cui dux Geycha montem Kiscen et insulam Danubii circa Jaurinum dedit pro descensu aeterno, vbi Castrum ligneum faciens, fecit quoque in eodem monte coenobium, vbi et est tumulatus.” Thuróczy: *Chronicon Hungariae* P. II. c. XI. Schwandtnernél: „Scriptores” I. 86. l. Kézainál „Houmburg” helyett „De Vildonia” áll. A budai krónikában pedig: „De Houmburch”; a szöveg többi része megegyezik s Thuróczy-féle szöveggel.

Thuróczy beszéli el az egészet, de szavai nem tudni mily tévedés folytán ott vannak közölve krónikájában, a hol ő a magyar vezérekről, még pedig Gyeics vezérről, szt. István atyjáról, mint fejedelemről szól.

Hogy pedig Thuróczy szavait II. Gyeics vagy Geiza uralkodásának idejére kell érteni, az kitűnik egy 1157-iki oklevél szövegéből, melyet maga Volfer állított ki és melyet II. Gyeics magyar király megerősített. Az oklevél szerint Volfer comes azt kívánja a pannonhalmi benedekrendi főapáttól, hogy küldjön a Volfer építette kolostorba szerzeteseket, kik között legyen egy az apát.

Volfer a kolostor temploma alatt családi sirbottot rendezett be, a melyben Thuróczy szavai szerint maga a comes is nyugszik. Ez a körülmény azt bizonyítja, hogy itt egy és ugyanazon oklevélről és családról van szó. Volfer adta a kolostornak a birtokot is, hogy az fenmaradhasson.

Az alapító oklevélben Volfer határozottan írja, hogy Isten és a „király“ kegyelméből lett ő comes.¹⁾

Mivel a krónikák határozottan felemlítik a kolostor-építést és a II. Gyeics király korából való oklevél is ugyanazt mondja, ugyanazon körülményeket említi fel, itt tévedés nem lehet az időre nézve.

Némelyek azt vetik fel, hogy az oklevélben „Walfgerus“ van írva, Thuróczy meg „Wolphgerus“-t említ; de ily betűcsere gyakran fordul elő a középkori forrásokban is, itt különben is a meg-egyező szöveg tartalma a fő és döntő a hely ugyanazonosságával együtt.

Pázmány Péter az esztergomi zsinat actáihoz írt függelékben említi, hogy a Gissing hegyen, melynek más neve „Német-uj-vár“, Wolfer comes a sz. Máriáról nevezett benedekrendi apátságot alapította.²⁾

¹⁾ „Ego Wolferus Dei et praedicti regis gratia Comes . . . in loco inhabitato at solitario, qui dicitur Quizin, monasterium aedificavi . . . vt Archi-Abbatis S. Martini et totius eiusdem loci conuentus cum filiis Ecclesiae vnanimi electione Abbas in eodem obedientiae loco praeponatur.» Fejér: Codex Diplomaticus Regni Hungariae“ Tomus II. 145. lapján az 1157-iki oklevél.

²⁾ „Abbatia S. Mariae in Monte Gissing alias Német-uj-vár fundata a Wolfero comite anno 1157.« Pázmány P. „Acta et decreta Synodi Strigoniensis. Appendix II. 102. l.

Ennyi elég bizonyítékul arra nézve, hogy Iván első őse II. Gyeics király idejében telepedett meg nálunk. A család ősi fészke sok viszontagságon ment át és különféle nevek alatt fordul elő a hazai oklevelekben. Így írva találjuk: Kiscen, Kyscen, Quizin, Quyzin, Cuzin, Kyzun, Kwssen és Guzink. Ebből lett a külföldön Guszink, Giszing és Güssing, a haza nyugati határszélén pedig Kúszin.¹⁾

Az oklevelek, melyek Németujvár keletkezését és további történetét az utókornak fentartották, annyiban nagyfontosságúak reánk nézve, mert világot vetnek Iván családfájára.

Igy III. Béla király átlátta, hogy a Kúszin hegyen épült vár fontos erősített hely, átvette azt a saját részére és Volfer fiának Aenznek, vagy Henznek átadta cserébe a kapornoki apátság patronatusi jogát.²⁾

Ugyancsak ez oklevél szerint Henz fiai: Mihály és Henrik, nem tudni mi okból, egyideig a külföldön tartózkodtak s a mint visszatértek, II. Endre törvényszéke előtt pört támasztottak a kapornoki apátság kegyúri joga iránt. A király Mihály és Henrik, valamint utódaik részére itéli a jogot.

De úgy látszik, hogy Szent-Benedek fiai is beperelték Rómában a királyt a pápa előtt, hogy a kúszini hegyen épült kolostort ne bitorolja, hanem adja vissza a pannonhalmi apátságnak. A pápa a váci püspök, a pécsváradi és földvári benedekrendi apát útján meghagyta II. Endre királynak, hogy a kolostort, melyet Volfer comes a „Quizin“ hegyen épített, s melyet III. Béla király, elűzve onnan a papokat, saját részére lefoglalt, a melynek ez ideig három apátja volt, melyet Demeter Comes állítólag királyi adomány folytán bír és vissza-

¹⁾ „Századok“ 1888. évf. 255. l.

²⁾ „Attendentis itaque rei veritatem, quomodo gloriosae memoriae Bela rex, Pater noster pro recompensatione monasterii Curia, quod Pater eius Volser fideli servitio invenit et construxit, Benz Comiti monasterium Copernuch nomine contulit . . . quod Patronatus Ecclesiae Copernuch ad filios suos Michaelem videlicet ac Henricum et ab eis descentes deberet de certo spectare. Ut autem ipsi et haeredes eorum filii dictae Ecclesiae in perpetuum permaneant, eis praesentem paginam sigillo nostro corroboramus.“ 1212. Fejér Cod. Dipl. T. III. v. I. 126. l.

adni vonakodik, ezt a kolostort a király adja vissza a benedekrendieknek.¹⁾

De ez mégsem teljesedett, mert úgy találjuk az oklevelekben, hogy II. Endre fia, IV. Béla király a várat vissza nem adta, hanem a maga részére megtartotta, később pedig hiveinek: Mór és János comeseknek adományozta ugyanazt, mint olyanoknak, kik a király hű emberei valának.²⁾

A benzések nem nyugodtak és sürgették a kérelem teljesítését. IV. Béla erre kijelenti, hogy mivel ő inkább adni kíván az egyháznak, mint tőle elvenni valamit, mivel a benzések neki 800 márka ezüstöt adtak akkor, mikor a tatárok ellen a harciba ment: most visszaadja azt a kolostort, melyet Endre elvett s a melyet ő is, mint király, csak azért foglalt le a saját részére, mert ez fontos védelmi pont a határon s így az ország érdeke akadályozta meg őt ez ideig az átadásban.

Az átadás 1263-ban történt és itt nevezi IV. Béla „Ujvár“-nak azt a várat, melyet néhány sorral előbb „Kwssen“ néven említ.³⁾

Mivel pedig a lakók németek voltak s a vár maga is a németek beütései ellen épült, de azonkívül is még sok Ujvár nevű hely

¹⁾ „Sane dilectorum filiorum Abbatis et conuentus eiusdem monasterii (S. Martini de Pannonia) petitio continebat, quod quondam Wolfer Comes constructa quadam Ecclesia in monte Quizin munitioni apto, scilicet loco inhabitabili et deserto. . . Ecclesiam ipsam monesterio concessit; in qua iuxta ipsius Comitis desiderium Abbas monasterii memorati conuentum instituit et tres ei per tempora praefecit Abbates, postmodum vero clarae memoriae B. Rex pater tuus, suggestione quorundam praefatam Ecclesiam, remotis inde personis, cum eodem monte sibi pro munitione recepit. . . Nunc autem Demetrius comes montem eundem cum praedicta Ecclesia et possessionibus ad eam pertinentibus ex regia, vt dicit donatione detinet et reddere contradicit.“ II. Honorius pápa levele 1225-ből. Fejér: „Cod. Dipl.“ Tom. III. v. II. 17. l.

²⁾ IV. Béla 1263-iki oklevele szerint: „nouum Castrum Kyzug vocatum in Comitatu castri ferrei, quod pro nostra ac nostrorum personis specialiter elegimus, . . . in eo nos debere collocare Mauritium et Joannem, fratres venerabilis patris Omodei Jaurinensis Episcopi.“ Fejér: C. D. T. IV. v. III. 114. l.

³⁾ IV. Béla 1263-iki oklevelében áll: „quod cum castrum Kwssen, quod nunc Ujvár nuncupatur . . . praedicti castri Kwssen siue Ujvár.“ Fejér: Cod. Dipl. T. IV. v. III. 116. l.

volt Magyarországon, Németujvár lett a teljes neve azon várnak, mely úgyis közel feküdt e Stiriát s Ausztriát elválasztó nyugati német határhoz. Így lehetett e várat megkülönböztetni Heves-Ujvártól, Aba-Ujvártól, Sáros-Ujvártól és másoktól, s ezen a néven ismerte Pázmány Péter is, a már idézett hely szövege szerint. Megmaradt azonban a vár eredeti neve Guzink és Kűszin azontúl is a hazai latin oklevelekben. E névből megmaradt a most dívó Güssing, a mint Németujvárt a németek ma is nevezik. A vár azután gyakran változtatta lakóit, mert hol a király, hol a rakonezátlan Németujváriak birtokában volt. Henrik bán a király kegyébe jutott s lehetőleg ő vette át a benedekrendiektől egészen a várat. Henrik és utódai a fejtelenség napjaiban sokszor tartózkodtak e várban, jóllehet ez ideig nincs felderítve oly kir. oklevél, mely a várat nekik törvényes úton visszaadta volna 1279-ig.¹⁾

1279-ből megmaradt IV. László király oklevele, mely visszaadja Henrik bán fiainak az összes szerzett birtokokat, hogy jószágokkal együtt azokat békésen bírják.²⁾

A Németujvári testvérek megosztzkodtak a birtokon s Németujvár ekkor János, vagy máskép Iván comesnek jutott osztályrészül.³⁾ Egy időben cseh, később osztrák csapatok is tanyáztak benne. III. Endre uralkodásának elején Albert osztrák herceg birtokában volt, ki IV. László alatt 1289. tavaszán Ivántól elfoglalta; a vár a pozsonyi haimburgi békekötés alapján került csak vissza a magyar koronához 1291-ben.⁴⁾

Ez volt tehát a Németujváriak ősi fészke és első birtoka. Valahányszor a vár idegen kézre került, a Németujváriak hivatkozva

¹⁾ Hazai Okmánytár I. k. 73. l. 1279. márczius 4-iki oklevél.

²⁾ „Nos Ladislaus significamus universis, quod . . . filios Henrici Bani ad nostram recollegissemus grāciam specialem, iisdem concessimus, ut possessiones eorum aquisitas pacifice perpetuo possidere valcant et habere.“ IV. László 1279. márczius 4-iki oklevele. Hazai okm. I. 73. l.

³⁾ Fejér: Cod. Dipl. T. V. v. II. 593. l.

⁴⁾ „Item nouum castrum . . . quod Guzink vocatur, restituatur Domino Regi.“ A haimburgi béke pontja 1291-iki oklevél szerint. Fejér: Cod. Dipl. T. VI. v. I. 182. l.

II. Gyeics király adománylevelére, mindig ősi jogos birtoknak tartották azt, úgyannya, hogy nevök is mindig e helytől van véve latin, német oklevelekben és forrásokban egyaránt.

Nagy Iván azt állítja, hogy a Németujváriak talán Kőszeg várának német neve után „Gussig“ szótól nevezték el magukat Güssingieknek vagyis Németujvári grófoknak. Hazai okleveleink és a külföldi kútforrások nem erősítik meg e véleményt, mert Kőszeg várát csakis Iván és atyja, II. Henrik építették, ők nyertek szabadságokat, ők laktak először e várban,¹⁾ de már ezt megelőzőleg úgy találjuk a Németujváriakat, mint „Güssingi grófok“-at a forrásokban felemlítve, „Küszin“ hegyi várak neve után. Így tehát Kőszeg vára is, de még régibb időben Gussing vára is, az ő birtokuk volt. A források ezen újabb átkutatása folytán Bunyitay Vincze a „Németujvári“ név helyett ugyanezen családot Kőszegi grófoknak kívánja elnevezni.²⁾

Pór Antal szintén foglalkozik e családdal. Beható értekezése alapján a Kőszegi nevet Kőszini névre változtatta³⁾ és a mint látjuk, a bizonytalanság e téren sok és különböző véleményre adott alkalmat. Mivel azonban Güssing magyarul Németujvár,⁴⁾ így van legalább ez idő szerint is elfogadva, és a család is, melynek ősi birtoka a Küszin hegyen épült favár és kolostor volt, az a család is, melyet németül a vár neve után „güssingi“, „von Gussing“ néven említettek a források, nem lehet más, mint a Németujvári család.

Mivel ily viszontagságos magának a várnak története, nem lehet pontosan megállapítani: itt született-e Iván gróf vagy máshol? Történelmileg Iván atyja, II. Henrik kezdett szerepelni, a ki, mint I. Henrik fia: „Henrik a nádor és pozsonyi főispán“ fordul elő egy 1260-iki és később 1261-iki oklevélben.⁵⁾ Hogy pedig csakugyan

¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. Tom. VIII. v. III. 279. ²⁾ „Századok“ 1888. 27. l. ³⁾ U. ott 255. Pór említi azt is, hogy Henrik bán fiai, a kik magukat „Von Gussing“ — „De Quizin“ nevezték, a Héderekkel rokonoknak tekintették magukat.

⁴⁾ A „De Quizin“ helyet Fejér is „Német-Ujvár“ néven említi. Cod. Dipl. Tom. IV. v. III. 116. l.

⁵⁾ „Nos Henricus Palatinus, Comes Posoniensis significamus tenore praesentium.“ Fejér: Cod. Dipl. T. VII. v. V. 328. lapon 1260-iki oklevél. És egy más oklevélben 1261-ből Henrik ismét mint nádor intézkedik a győri egyház által támasztott perben a baráti jobbágyokat illetőleg. Fejér: Cod. Dipl. T. VII. v. V. 335. l.

Iván atyja volt akkor pozsonyi főispán és nádor, bizonyítja egy 1274-iki oklevél, melyben Henrik ismét mint pozsonyi főispán van felemlítve.¹⁾

Mint került Iván atyja e legfőbb méltóságra, minő érdemek által emelkedett ily magas polczra, annak nyomát nem igen találjuk a hazai és külföldi oklevelekben és feljegyzésekben; tény az, hogy Henrik volt IV. Béla király egyik legbizalmasabb embere és tanácsosa, majd pedig az ország nádora. Ha következtetni lehet és szabad, hogy ő is, mint rokonai, a Héderváriak, hű szolgálatokat tett a királynak, érthetővé válik, mint jutott Henrik ily magas hivatalra.

A Héderváriakkal atyafiságban állott Henrik s hazai oklevelekből tudjuk, hogy ezen családból Kemen annyira kitüntette magát két fiával, Dénessel és Lőrinczczel a tatárjárás alatt, hogy később Lőrincz nádor is lett.²⁾ Lehet egyenesen ennek révén, mint rokon került Henrik is az udvarba és így a nádorságra is.

Ez a Henrik szerepel később mint uzorai és sói bán 1272-ben; 1273-ban már mint tótországi bán vitte a főszerepet a belzavarokban.³⁾ Megrendítő véryomokat hagyott maga után e harcok alatt. Kezdetben IV. Béla híve volt s mint ilyen, később IV. Béla fiának, V. Istvánnak engesztelhetetlen ellensége. Hozzá hasonlók lettek fiai is: János, Henrik, Miklós és Péter, a kik apjukkal a felség- és honárulás minden nemében nemcsak részt vettek, de rajta túltenni is iparkodtak.

Ennek a gyászos hírű nádornak fia volt Iván, a kinek családfáját a hazai oklevelekből Botka Tivadar állította össze némi hiányokkal.⁴⁾

1) „quod Henricus Banus existens Comes Poseniensis Tempore domini Bele.“ IV. László írja egyik oklevelében 1274-ben. Wenzel: „Árpádkori új okmánytár.“ IX. k. 39. l.

2) Magister Kemen cum sua virtute, tum duobus Filiis Laurentio videlicet et Dionysio II. clade tartarica inclaruít.“ Wagner „Collect Genealog.“ I. Decas. 76. l. A 82-ik lapon pedig: „Kemen II. Laurentii Palatini filius.“

3) Henrico Bano de Wzora et de Sou.“ 1271-iki oklevél. Fejéjénél Cod. Dipl. Tom. VI. v. II 396. Wenzel XII. k. 79. IV. k. 21. IX. k. 23.

4) Botka Tivadar: „Trentsini Chák Máté.“ 8. l.

Ennek nyomán Iván eredetére és családi viszonyaira vonatkozólag a következő családfa szolgálhat útmutatóul:

II. Gyeics király korában 1157. körül bejöttek

Németországból a Hamburgi grófok

Volfer és Hedrich

testvérek

Volfertől származnak a Gűszingiek Hedrichtől származnak a Héderváriak

Aenz vagy Henz 1212

Mihály I. Henrik 1212—

II. Henrik IV. Béla nádora 1260—1273.

Iván v. János 1265—1308. négy király nádora	III. Henrik bán, tárnokmester, négy megye fő- ispánja 1272—1309.	Miklós, három király nádora 1301-ig	Péter, veszprémi püs- pök 1289-ig
János 1317—1327.	Gergely, III. Endre étékfogó mestere 1287.		

Vannak hazai iróink, kik a Németujvári grófokat és így Ivánt is, spanyol, máskor német, sőt néha tisztán magyar eredetűeknek mondják. A spanyol eredetre vonatkozó tudósítás kétségtelenül hibás. Ezt leginkább lexikonokban olvashatjuk. A magyar származtatás sem helyes, mert annak hazai okleveleink határozottan ellent mondanak, míg a német eredetet az oklevelek és források épen megerősítik.

Lasius Farkas a Rajna mentéről Westrasiából költözteti be először a gűszingi grófokat és pedig Karinthiába, onnan Magyarhonba. Szerinte a lavanti és sponhaymi gűszingi grófoknak Ausztria és Magyarhon határán voltak nagy kiterjedésű birtokaik, a hol fel is építették „Gussing“ és „Pfartenstein“ várakat.¹⁾

Wagner, ki a Németujváriakat és Kanizsai grófokat egy ágból származtatja, azt mondja, hogy alig hihető, hogy a Németujváriak német eredetűek volnának. Ő, ugymond, sok régi iratot olvasott, a melyekből kitűnik, hogy a Gűszingiek az Osl nemzetségből származnak és semmi közük a Lavant és Sponhaym nemzedékhez.²⁾

¹⁾ Lasius W. „De migrationibus Gentium“ 236 l.

²⁾ „Non negaverim quidem arces a Kanisiis seu Comitibus Ginsiensibus

Wagner szerint tehát Németujvári Iván magyar származású volna, pedig az „Osl“ nemzetség is német volt, de azonkívül a hazai oklevelek az Osl nemzetségből származott családot egészen különálló családnak mutatják be, maga Wagner sem említi azokat a forrásokat, melyek alapján kitűnhetnék ezen állítás történetileg igaz volta. Ugyanígy írtak a hazai írók közül is mindazok, a kik Wagnert követték.

Igy Budai Ferencz is Jánost vagy Ivánt az Osl vagy „Oslép“ nemzetségből származtatja.¹⁾

Nagy Iván Wagner nyomán azt írja, hogy Henrik bánnak a következő négy fia volt: Belud, László, Iván és Henrik.²⁾

Ugyanazért tévedtek Kovachich Márton, Czech János és Lehotzky is műveikben.

Hogy Németujvári Iván csakugyan a Güssingi grófok ágából származott, azt mutatja a czimer is, mely a Németujváriaknál és a velök rokon Héderváriaknál is egy és ugyanaz. — A Héderváriak részéről az oklevelek pecsétjeit a rajtok levő czimerrel együtt közli Wagner, Nagy Iván és Knauz. A czimer három álló fehér pólya, melyet két oldalról oroszlán forma hegyes nyelvű állat őriz.

E czimernek hasonmása van egy 1303-iki oklevélen, melyet Iván mint nádor adott ki. A pecsét a pannonhalmi levéltárban van letéve. Egy hasonló pecsét látható Miklós tárnokmester 1312-iki oklevelén is, a ki Iván unokája volt. E pecsét a bécsi csász. levéltárban van s hű gipsz-másolata Botka Tivadar birtokában szintén megvolt.³⁾

Legkönnyebben hozzáférhető Németujvári Ivánnak azon hiteles pecsétje, melyet egy 1285-iki oklevélről Szabó Károly: „Kun László“ czimű művének befejező lapján közöl. E pecséten is a czimer egy

aut Güssingensibus, ut eo tempore vocabantur, possessas esse; verum origine Germanos fuisse, vix Credibile est Vetustissima enim instrumenta, quorum non pauca videre licuit, quaeque vere esse non possunt, eo ab genere Osl, quod cum Lavant vel Sponhaym nihil commune habet, derivant. Verisimilius itaque videtur Osl Hungarici generis fuisse. Ex antiquitatis porro tenetibus primus emergit Comes eos alias Osth, qui sub annum 1200 floruit.“ Wagner: *Collectanea Genealogico-Historica illustrium Hung. familiarum*“ Decas I. 92 lap.

1) Budai Ferencz: „Polgári Lexikon.“ III. k. 17. l.

2) Nagy Iván: „Magyarország családai.“ VI. k. 64. l.

3) Botka Tivadar: „Chák Máté“ 7. l.

háromszögű paizs három pólyával. Az oklevelek és a rajtok függő czimeres pecsétek ily módon megerősítik egymást.

Hogy Henrik bánnak négy fia volt, azt a hazai oklevelek és külföldi följegyzések egyaránt bizonyítják. Így egy 1297-iki oklevélben világosan ki van téve, hogy Henrik bán fiai: János, Miklós és Henrik. ¹⁾ Péter a negyedik fiu, mint veszprémi püspök, hasonlóképen mint Henrik bán fia s Iván testvére van felemlítve a külföldi feljegyzésekben is.

Ivánra vonatkozólag azt írja a bécsi évkönyvek osztrák folytatója, hogy egy magyar comes, Iván vagy János, Henrik bán fia, gonoszlelkű és teljesen zsarnok ember, a ki több éven át a király ellen fellázadt és gonoszságában megátalkodva átjött a határon Ausztriát rabolni, zsákmányolni és pusztítani. ²⁾

Horneck Ottokár is említi német kronikájában, hogy Henrik bánnak három fia volt s ezek közt Iván. ³⁾ Ugyanő említi később a krónika folyamán, hogy Péter is, a veszprémi püspök, Iván testvére és Henrik bán fia. Más német kronikák alapján is kétségtelen ez. Ez a Péter 1275—1289-ig veszprémi püspök volt, ⁴⁾ a kivel az események folyamán még találkozni fogunk, s azért elég itt róla annyit felemlíteni, hogy mint veszprémi püspök is „a gonoszságot inkább szerette, mint a jószágot.“ ⁵⁾

¹⁾ „Quod nobiles viri Joannes, Nicolaus et Henricus filii quondam Henrici Bani“ Fejér: Cod. Dipl. Tom. VII. v. II. 62. l. Tom. V. v. III. 98. l. Tom. VIII. v. I. 199. l. Wenzel: Árp. Uj Okm. IX. k. 363. l. Hazai okmányt. IV. k. 112. l. 1307-ki oklevél

²⁾ Rauch Adr.: „Rerum Austriacarum Scriptorum“ II. k. 283. l.

³⁾ „Und do der vermessen
Graff Hainrich von Gusszing
Gevriesch daselbig Ding
Und es ym wohl wart gesait
Do sannt er all berait
Für des Kunigs Schar
Seiner Suen drey dar
Graf Ibanusz der aine hies.“⁴⁾

Horneck Ottokár: *Austriac chronicon Germanicum.*“ Peznél: „*Scriptores rerum Austriacarum.*“ III. 107. l.

⁴⁾ „Petro in Episcopum Vesprimiensem electo et confirmato.“ 1275-iki oklevél. Wenzel: IV. k. 114. és XII. k. 336. l.

⁵⁾ Rauch: „*Rer. Austriac. Scriptorum.*“ II. 841. l.

Azon körülményből, hogy a Németujváriak V. István uralkodása alatt Csehországban tartózkodtak, azt lehetne következtetni, hogy Horneck itt e helyen téved. De a külföldi források megerősítik ezt. Az egyik krónika megemlíti, hogy V. István királynak, Béla fiának, három fia volt: László, Kálmán és István. Egy más névtelen író hasonlóképen felemlíti, hogy Istvánnak halála után még két fia maradt életben, de neveket nem említ; ¹⁾ tehát ezek szerint létezett egy Kálmán nevű herceg; a ki V. István fia volt.

Mindenesetre különös, hogy a hazai források nem ismerik ezt a Kálmánt, de mivel a külföldi tudósítások több helyen felemlítik őt, a jövő lesz hivatva e téren az igazat felderíteni és azt, hogy mily korban és mikor halt meg Kálmán. Ha V. Istvánnak csakugyan volt egy Kálmán nevű fia, úgy Németujvári Iván csak az ilsvaszezi csata után bekövetkezett békekötés létrejöttével, tehát 1267. után és óta lehetett Kálmán herceg nevelője 1270-ig, IV. Béla király haláláig, mert V. István megkoronázása után Németujvári Iván csakugyan Csehországba ment atyjával, Henrikkel és testvéreivel együtt. Tehát Iván csak V. István tulajdonképeni trónralépte előtt, a másodszori koronázást megelőzőleg lehetett Kálmán kir. herceg nevelője, a mikor béke volt apa és fiu között az udvarnál és az egész országban.

Szokásban volt a középkorban, hogy a királyok is néha, de leginkább a főurak, fiaikat egyházi vagy világi főuraink udvarába adták az apród vagy más esztendők alatt, hadi, állami és szellemi kiképezés végett. Így az egri püspök sokáig köteles volt a magy. kir. hercegek neveléséről gondoskodni, s így juthatott Kálmán herceg is Németujvári Iván gondjaira, hogy ez a herceget a maga módja szerint nevelje. Nem is történt itt valami feltűnő dolog, ha IV. Béla az ő unokáját Kálmánt, Henrik bán, tehát legkedveltebb hivének fiára, Ivánra bizta. De ez azért mind nem megezáfolhatlan tény, s lehet, hogy a jövő több világosságot derít e kétes, de érdekes kérdésre.

Hogy Iván maga is ily apród szerepét játszotta volna más udvarnál ifjú korában, nem bizonyos. Életének egész folyama inkább azt mutatja, hogy atyja iskolájában és az ő oldalán nőtt fel. Nyers,

¹⁾ Stephanus Rex. Belae filius. tres habuit filios Ladislaum, Colomanum, Stephanum.“ Pez. I. 868. l. Anonymus Leobensis 1212 re azt írja: „Hoc anno Stephanus Rex Hungariae obiit, qui reliquens duos filios.“ ... Peznél I. 837.

durva és kegyetlen főúr vált belőle, mert a szülői ház és tájéka nem volt alkalmas arra, hogy ott a haza és király iránti tántoríthatlan hűséget és szeretetet megtanulja; nem volt alkalma, hogy jellemébe a mocsoktalan becsület, a kimélet és lelkiismeret beleszövődjék. Sőt inkább az országban uralkodó fejtelenség, a sok lázongás, a tatárjárás utáni bomlott állapotok, rossz hatást tettek a serdülőre, s e mellett apjától tanulta meg, mint kell a törvényes király ellen föllázadni, a hazát elárulni s elhagyni, azután újból visszatérni és a gyöngye királyok bűneit és hibáit felhasználva, a hazának ártani.

Nyilvános életének első nyoma is, mint említém, a harcztérre vezet, a hol atyjával Henrik nádorral együtt küzd a pártoskodás zászlója alatt.

Azon szomorú belviszályban, mely IV. Béla és fia István között kitört Stíria elvesztése után, mikor István a kapott osztályrészszel nem volt megelégedve, mert látta, hogy atyja az ő rovására dédelgeti a kisebb herceget, Bélát, e belháboruban IV. Béla a harmadik sereg vezérletét Henrik nádorra bízta, mivel az első sereget, melyet Lőrincz nádor és a másodikat is, melyet Érnei bán vezetett, István megverte. Henrik nádor magával vitte fiait a táborba s így került Iván a csatatérre.

Magával hozta a nádor IV. Béla kedvencz fiát, Bélát is. 1267 táján történt a döntő ütközet Ilsvaszeznál (a mai Isaszeg), a hol Henrik nádor seregét is megverték a lázadók. Béla herceg menekült a csataterről, de Németujvári Ivánt Pows mester elfogta. Fogságba került ekkor Henrik is többi fiaival együtt.¹⁾

Németujvári Iván azonban csakhamar kiszabadult a fogságból

¹⁾ „Ad ultimum in bello generali videlicet Ilsvazyg, ubi Hericus tunc temporis Palatinus succubuit.“ 1267-iki oklevél. Wenzel VIII. 292.

„Idem ipse Magister Pows in coffictu, quem in Irsuazeg contra generalem exercitum praedicti patris nostri habuimus, hostium cunco intrepidus penetrando multis per eundem interemptis, Joannem filium Hericci Palatini ad nos captuatum adduxit.“ 1267-iki oklevél. Wenzel VIII. 173.

„Item in Ilsvazeg cum idem pater noster contra Belam Ducem, Prewcilinum, Henricum Banum et alios conflictum habuerat. In quo quidem conflictu Bela duce effugato et Prewcilino interfecto Henricus Banus cum filiis et complicibus suis exstitit captuatus.“ IV. László 1273-iki oklevele, melyben Csák Mátyásnak Seynche birtokát adja a csatában tanúsított vitéz magavisletéért. Wenzel. IV. 14.

atyjával és testvéreivel együtt, mert IV. Béla a pápa és a püspökök közbenjárására véglegesen kibékült István fiával. Nevezetes, hogy a pártharcokban tüztek először össze a Csákok és Németujváriak egymással. Ez azon halálos gyűlölet kezdete, mely apáról fiúra és ezekről az unokákra is átszállott.

A Csákok voltak István pártjának legfőbb támaszai és ők vitték győzelemre az apa és fiu közötti harcokban István hadait. Különböztetve István azért győzött, mert számos más előkelő főúr is, mint Loránt ur a Rátold nemzetségből, az Ujlakik ősei és mások mellette fogtak fegyvert.

A mint helyre állott a béke, a király azzal jutalmazta Iván atyjának, Henrik nádornak és fainak hűségét, hogy Henriket Slavonia bánjává tette 1267-ben.¹⁾ Mint ilyen foglal helyet IV. Béla oldalán egy törvényszéki eljárásnál, a melyre bizonyos, Árva, Liptó és Trencsén vármegyékben fekvő jószágok miatti per adott alkalmat. Nevezetes, hogy itt első helyen szerepel Henrik, mint bán és utána Lőrincz, mint nádor, Ernei pedig országbírónak van felemlítve, tehát a vert hadak vezérei a király legbensőbb tanácsosai.

Érdemes volt ezeket felemlíteni, mert ez magyarázhatja meg némiképp azt az elkeseredett harcot, melyet Németujvári Iván IV. Béla fia, István ellen, de még inkább ennek fia, IV. László ellen vívott atyjával, Henrikkel és nélküle. Vérig sértette a Németujváriakat az, hogy később ily magasságból oly mélyre buktak a király környezetéből. Oda újra feljutni: ez volt az ő törekvésük.

A Németujváriak és így Iván dicsősége is nemsokára aláhanyatlott. A mint IV. Béla elhalt és István lett a király, Henrik elvesztette a báni méltóságot. Ez volt a büszke főúr és családjának első megalázása. Henrik bán jól tudta, hogy a mennyire az öreg király kegyelte, annyira gyűlöli az új uralkodó. Ez oknál fogva kérte a haldokló öreg királyt, ajánlaná őt és fiait a hatalmas cseh király, Ottokár kegyébe. Béla meg is tette.

V. István koronázási ünnepén jelen volt még Henrik, de a büszke főúr nem akart meghajolni az új király előtt, mint meghajolt Lőrincz, a nádor, a kinek a király meg is kegyelmezett a multért, az ellene viselt hadjáratért. E gőgnek az eredménye lett, hogy a

¹⁾ „Et assistentibus nobis Baronibus nostris, Henrico videlicet Bano tocius Sclauoniae“ 1267-iki oklevél. Wenzel: „Árpádk. új okmánytár.“ III. k. 157. l.

báni méltóságot más nyerte el. Henrik szívében erre megérett a honárulás s fiaival együtt Csehországban keresett menedéket. Egyik német forrás szerint a király maga írta ki őt az országból,¹⁾ de a hazai kutforrások szerint Henrik önként távozott fiaival.²⁾

A mint 1270-ben V. István testvére, Anna IV. Bélától a családi kincseket megkapta és azokkal II. Ottokárhoz menekült, szökését Henrik bán elősegítette, mert ő is akkor távozott el fiaival együtt a magyar hazából.

Az új király, István, a családi kincsekért Ottokár ellen 1270-ben megindította a háborút; Henrik átadta a birtokában levő várakat a cseh királynak.³⁾ E várak voltak: Kőszeg, Szent-Vid, Szalonok, Borostyánkő és Farkasvára. Fia Németujvári Iván átadta hasonlóképen a két Strigó várat, mely az ő kezén volt ez időben.⁴⁾

E tényből következik, hogy Iván is elhagyta a hazát atyjával együtt; neki sem volt itt biztos maradása, elment Csehországba és mint ifju már honáruló lett, mert a Muraközön levő honi várakat átszolgáltatta az ellenségnek, a melynél oltalmat keresett.

II. Ottokár szívesen fogadta a honárulókat, sőt Iván atyja, Henrik, ott nőül vette a Lichtenberg családból való Zimlő cseh főúr leányát is, a kit azonban hűtlenül ott hagyott, a mint Magyarhonba visszatért.⁵⁾

1) „Post mortem praedicti Stephani Regis, quidam Comes Heinricus de Gruzzing, qui ab eorum Rege de Ungaria eiectus fuerat et receptus a Rege Boemiae.“ *Annales Steronis Altahenses 1272-re Fehernél: „Rerum Germanicarum Scriptores.“* I. 558. l.

2) „Ceterum cum Hericus Banus tocius Sclauoniae post coronacionem patris nostri, per quorundam emulorum suorum pestiferam suggestionem superatus et a familiaritate ac domo Regia segregatus se ad prefatum Boemorum Regem corporaliter transtulisset...“ írja IV. László 1273-iki oklevelében. *Wenzel: XII. k. 74. l.*

3) „Castra sua de Kuzeg videlicet, Scentwyd, Zlaunuk et Perestyen manibus Regis eiusdem assignando.“ IV. László oklevele 1273-ból. *Wenzel XII. k. 74 l.*

4) „Ac castrum Farkasii de Zaguria, quae Henricus et duo castra Strigo vocata, quae Joannes filius eiusdem Henrici a rege Hungariae transfugientes, se ad nos transtulerunt...“ írja II. Ottokár 1271-ben. *Fejér: Cod. Dipl. Tom. V. v. I. 116. l.*

5) „Quidam Comes Heinricus de Gruzzing... receptus a Rege Boemiae, filiam Domini Zimlonis de Leuchenburch duxerat in uxorem. dimissa eadem uxore... in Ungariam est reversus.“ *Fehernél I. 558.*

A háborúnak az 1271-iki békekötés vetett véget. Ezen béke értelmében ki volt mondva, hogy Henrik bán és fia Iván a cseh király pártfogása alatt továbbra is meg fognak ugyan maradni, de az általok átadott magyar várakat a magyar király visszaveszi és ezt Ottokár nem fogja megakadályozni.¹⁾ A várakat azután Csepán a Jaak nemzetségből vissza foglalta.²⁾ A béke pontjai között meg volt az is említve, hogy Iván és Henrik nem fogja a cseh várakból Ottokár engedelmével pusztítani a magyar határt. De viszont István király is megfogadta, hogy nem fogja kegyelmébe visszafogadni Németujvári Henriket és Ivánt. A Németujváriak azonban beberontottak Stíria felől Magyarhonba és gyujtogatással, rablással sok kárt okoztak a határszélen lakó magyaroknak.³⁾

Henrik és Iván azonban nem volt megelégedve Csehországban. Az 1271-iki béke nem volt rájuk nézve kedvező; sokkal többet veszítettek ők Magyarhonban, mint a mivel őket a cseh király megajándékozta. Ingadozó és cselszövő jellemöknél fogva nem sokáig haboztak, hogy kedvező alkalom adtán visszatérhessenek a hazába. Ez az alkalom csakhamar megjött.

Tudjuk, hogy Joachim bán elrabolta V. István kisebb fiát, Endrét, és Bécsbe vitte, a király lóhalálában nyargalt a szerb földről Budára, s ez volt hirtelen halálának oka 1272. aug. 1-én.⁴⁾ Most határozta el Németujvári Iván atyjával és testvéreivel, hogy véget vetnek az önkéntes számkivetésnek s visszatérnek Magyarhonba.

Henrik különben is elégületlen volt, mert Ottokár nem csak őt, hanem a Németujváriak régi személyes ellenségét, Egyed mestert, a pozsonyi főispánt is szívesen fogadta, mikor ez czinkostársaival a

1) „Castris... de nostra voluntate deseruimus... promittendo, quod de castris nostris nullum nocumentum hominibus regni Hungariae inferri patiemur per supradictos Henricum et Joannem filium eiusdem... Promisit etiam Rex Stephanus saepedictus, quod non recipit im gratiam suam Henricum et Joannem.“ 1271-iki oklevél Fejér: Cod. Dipl. Tom V. v. I. 116. l.

2) Wenzel XII. k. 74. l.

3) „Ungaris postea multa mala de Stíria per rapinas et incendia faciebat.“ Chron. Austriales 1272-re. Frehernél I. 464.

4) „Olim Rex Stephanus Pater vester, dum filium suum ab eodem Joachimo subreptum per inuestigacionis cite laboriosam festinacionem cuperet rehabere... fatu exstitit interemptus. 1276-iki oklevélből Ottokár szavai. Fejérnél: Cod. Diplom. Tom. V. v. II. 316. l.

trónra lépett, 10 éves László király és ennek anyja, Erzsébet ellen fellázadva leveretett és Csehországba menni kényszerült. Egyed átadta Pozsonyt és ezért kárpótlásul Laa, Neuenburg, Stockerau és Kreuzenstein birtokokat kapta Ottokártól.¹⁾

Henrik gyűlölte ugyan V. Istvánt és pártját, de gyűlölte Egyed tárnokmestert is és ez a nagy kitüntetés sértette büszkeségét; felhasználta tehát a várt alkalmat és Ivánnal s többi fiaival visszatért a magyar udvarhoz.²⁾ Az öreg Németujvári Henriket kitüntető szivességgel fogadta Erzsébet anyakirályné és hive Joachim, mert Henrik felajánlotta szolgálatát a cseh király ellen, a kit nem sokára Egyed mester is elhagyott.³⁾

Németujvári Henriket az ország zászlós urai közé emelték újból, Iván pedig soproni főispán lett. Henrik mint sói és uzorai bán tűnik fel most az oklevelekben és megmarad e méltóságban 1273. első feléig, mely időtől kezdve újból tótországi bán haláláig.⁴⁾

A Németujváriak egy ideig nem éltek vissza az udvar kegyével, de csakhamar, a mint látni fogjuk, Németujvári Iván lázadással hálálta meg a király kegyelmét. Iván atyja Henrik pedig úgy igyekezett háláját leróni a magyar királyi udvar iránt, hogy a Nyulak-szigetén eltette láb alól IV. László ellenfelét, Bélát, a macsóí herceget, de azután Henrik is lázadással hálálta meg a kegyelmet. Béla

¹⁾ Item eodem anno post mortem Stephani Regis Ungariae quidam comes dictus magister Egidius. quem rex Ungariae super modum diligebat, timens reginam et Ungaros profugus venit ad regem. Bohemiae una cum fratre suo comiti Gregorio. Hic de castro quod Prespurch dicitur, et aliis quibusdam castris fraudulenter et casualiter tunc temporis se intromisit, regique Bohemie spondit in omnibus servitutum. Quem rex Bohemie benigne recipiens, et ei ad haec plurima et donavit. Nam tradidit civitates La, Neuenvurch, Stocherawe, Greizinstein, et quam plura alia. Continuatio Vindobonensis 1272-re. Pertz: „Monumenta Germaniae Historica.“ IX. 704.

²⁾ „Quod videns Comes Henricus de Guzzeinge... ob invidiam praedicti comitis Aegidii, quem et corde intime odiebat, a rege Bohemiae recessit.“ Chronica Austrialis 1272-re. Freher I. 464.

³⁾ „Comes Aegidius in terram propriam scl. Ungariam confuse ac pessime est reversus.“ Chron. Austr. 1273-ra. Freher I. 465.

⁴⁾ „Comes Henricus... in Ungariam rediit, a regina et a cunctis Ungaris honorifice est receptus.“ Cont. Vindobonens. 1272-re. Pertz IX. 704. „Consensu Henrico Bano de So et de Wazara.“ Wenzel IV. 5, 11, 12. XII. 74, 80.

halálára vonatkozólag eltérők a nézetek. A külföldi krónikák egy része szerint Henrik bán személyesen vagdalta össze a macsói herceget,¹⁾ más források szerint a magyarok Henrik segítségével és ennek tanácsára ölték meg Bélát, mivel ez törvénytelenül el akarta foglalni az ország kormányát.²⁾ Hogy Iván e bünténynél nem vett volna részt, legalább beleegyezőleg, alig hihető azon viszonytól fogva, mely közte és atyja közt fennállott.

Megerősíti e véleményt azon körülmény, hogy Németujvári Iván rövid idő múlva az Ottokár elleni harcban részt vett, mely a macsói herceg megöletése miatt tört ki. A gyilkosság hallatára felingerült a cseh király és minden baj, mely az országra szakadt a következő években, innen vette kezdetét.³⁾

Ottokár kijelentette, hogy az V. Istvánval 1271-ben kötött béke e gyilkosság következtében fel van bontva és sereggel akarta megboszulni rokona és pártfogoltja halálát. X. Gergely pápa magára vállalta ugyan a közbenjáró és békítő szerepét,⁴⁾ de ez nem sikerült, mert Ottokár bizva erejében és abban, hogy a császári koronát elnyerheti, 1273. február elején minden hadüzenet nélkül, nem hallgatva a magyar béke-követek szavára sem, rárontott a hazára s megtámadta a nyugati határszéleket.⁵⁾

¹⁾ „Post mortem praedicti Stephani regis quidam Comes Heinricus de Gruzzing ipsum Ducem Belam in insula apud Budam miserabili nece prosterneret...“ Az alteichi évkönyvek 1272-re Frehernél I. 557. „Eodem anno Bela dux de Maschehovve affinis Regis Bohemiae ab Heinrico Comite de Gruzzing occiditur.“ Canusius 1272-re Frehernél I. 558.

²⁾ „Ex eius (Henrici) consilio et auxilio rex de mathasaw frater reginae Bohemiae ab Ungaris est occisus.“ Anonymi Chr. Austr. Rauchnál II. 258. „Stephanus rex Ungariae obiit et sororius suus de mathasa volens sibi regnum indebite usurpare, ab Ungaris occisus miserabiliter occubuit.“ Chr. Lambacense 1272-re Rauch I. 487. Pertz IX. 704 l.

³⁾ „Propter quod homicidium praedictus rex bohemiae est nimium perturbatus et universa mala utrobique oriuntur“ írja az osztrák krónika névtelenje 1272-re, Rauchnál II. 258 l.

⁴⁾ „Ideoque Serenitatem Regiam monemus, rogamus et hortamur in Domino Jesu Christo... quatenus praedictas conventiones diligenter observans, ab omni memorati Regis L. suorumque offensa et iniuria studeas obstinere.“ írja X. Gergely 1272-ben a cseh királyhoz. Wenzel IX. 8. l.

⁵⁾ „Ob quam causam Rex Boemiae maximo furore commotus nec treugas nec pacem solemnibus nunciis Ungarorum voluit indulgere sed in confiniis eos invadi jussit.“ Annales Steronis Althenses 1272-re. Frehernél I. 557 l.

De úgylátszik, a magyarok sem voltak készületlenek, mert ők is azonnal Csák Máté tótországi bán vezérlete alatt elborították Ausztria, Morva, Stiria és Karinthia tartományokat, elpusztították a határmenti részt és 20,000 fogolylyal tértek vissza. ¹⁾

A háboru azután egész komolyan megindult. Németujvári Iván most IV. László mellett harczolt és többször ki is tüntette magát. Ugyanezen időben 1000 osztrák nemes, valószínűleg Ottokár biztatására, átjött a nyugati határon és elfoglalta Győrt. ²⁾ IV. László Győr visszavételére elküldé Németujvári Ivánt, a soproni főispán Dedalus zalai főispánnal, Joachimot testvérével, Györggyel együtt. Maga a 11 éves király is jelen volt az ostromnál és Győrt 1273. vége felé visszavették a magyarok az osztrákoktól. ³⁾

Ottokár Laa várába gyűjté seregét. Erzsébet és tanácsosai Henriket, Iván atyját, küldötték 30,000 emberrel ellene, ki a Morva folyón átkelve, a cseh királyt megverte és Laa városáig pusztított. ⁴⁾

Harmadnapra Ottokár megverte Henriket, átjött a Vág tulsó partjára s gyors menetekben elfoglalta Pozsony-Sz.-György, Sopron, Stomfa és Nagy-Szombat városokat.

Kilencz heti táborozás után október havában kivonult Ottokár, mert Habsburgi Rudolfot a német birodalmi rendek szeptemb. 30-án királylyá választották. Ottokár is áhitozott a koronára és most tartva a bekövetkezőt, reá nézve nem igen kedves eseményektől, hirtelen kivonult Magyarhonból. ⁵⁾

¹⁾ „Ungari et Cumani praevenientes motum praedicti Regis Boemiae, post festum Purificationis quasdam partes Austriae et Styriae et Moraviae sub magna strage promiscui sexus hominum intraverunt.“ Freher I. 558 I. „Etiam numero ad XX milia hominum Deduxerunt.“ Anonymi Chron. Aust. 1273-ra. Rauchnál II. 258 I.

²⁾ „Quaedam societas nobilium de Austria intrauerunt Ungariam fere mille armati et castrum, quod dicitur Rab manu valida expugnauerunt.“ Anonymi Chron. austr. 1273-ra Rauchnál II. k. 258 I.

³⁾ „Denum cum castrum Jaurinense... occupatum exstitisset, atque captura et nos ad expugnandum faciendum ipsum castrum accessimus... Joanne Comite Soproniensi.“ IV. László oklevele 1273-ból. Fejér: Cod. Dipl. Tom. VII. v. III. 74.

⁴⁾ „Comes Henricus de Guzzing cum XXX-ta milibus expeditorum optime usque in la cursitando pervenerunt... Ottokarus fugentes sequitur usque ad flumen Wach.“ 1273-ra Rauchnál II. k. 259 I.

⁵⁾ „Eodem anno (1273) mense Octobri Comes Rudolf de Habisburg est

E háboru folyamán Németujvári Iván együtt harczolt atyjával Henrikkel, Ottokár ellen. Iván volt az, ki „Valbach“ várát¹⁾ védelmezte és Ottokár hadait a Vág vizében megúsztatta. Nagy-Szombat elfoglalása után a cseh hadak ostromolni kezdték Valbach várát a Vág partján. Iván, ki a várat védelmezte, átlátta, hogy nem bír a túlnyomó ellenféllel, azért ravasz észszel azt a tervet főzte ki, hogy a csehekre ráereszti a Vág vizét, mert a hely erre igen alkalmas volt. Hogy azonban a parttöltést alkotó gát elbontására időt nyerhessen, követet küldött Ottokár táborába, jelölne ki a cseh király három lovat és ő is kijelöl hármat; küzdjenek meg ezek egymással és a győztes fél kezébe kerül a vár.

Iván a saját ellenfeléül kiszemelte Phannenbergi Henrik cseh grófit, a ki ájtatosan meggyónt, megáldozott a viadalt megelőző napon, mert nem volt biztos, életben marad-e. Másnap hajnalban azonban rémülve látta Ottokár, hogy úszik az egész cseh tábor és a Vág vizének árja mindinkább nő. Nem lehetett mást tenni, mint menekülni. Ott hagytak a csehek mindent, mindenik csak az életét igyekezett megmenteni a nagy veszedelemből.²⁾

Tömérdek zsákmány jutott most Iván kezébe, „több mint a mennyi lomb van a fákon“ írja a krónikás, és a vár is megmenekült a feldúlástól. A csehek, kik a vizár elől menekülve Győr felé vették útjokat, Ivánnak e furfangja után is mindamellett győztesek

in Regem Romanor. apud Frankfurt coronatus: Odoccarus considerans futura obsides terrarum exegit.“ Frehernél I. 467. Hogy Rudolfot nem október, hanem szeptember 30-án választották, kimutatja Szabó Károly: „Kun László“ czimű nagybecsű munkájában. 14. l.

¹⁾ A vár magyar nevére nem akadtam sehol; hogy melyikre vonatkozik a Vágmentén most romokban heverő várak közül, nem merem ráfogni és azért írom a forrásban talált német névvel.

²⁾ „Do Graf Iban das west
Das er seine Gesst
Nicht anders moecht verjagen
Die Tam, die da sind geschlagen
Für dass Wasser dasz Valbach
Pey der Nacht er die aufprach
Und macht ein Gussz grosz
Wann das Wasser mit chrefften flosz
Da des Kunig Her lag
Graf Iban mit dem Wag

Den er ausgelasszen hat
Dem Kunig solchen Schaden tet
Der mueleich wer zu raitten
Mit groszen aribaiten
Chomens aus der Fluets
Man verlosz a grosszes Gut
Das in dem Wasser ran hin
Jeden Man daucht gewin
Das er des leibsz genas.“

Horneck Peznél. III. k. 110. l.

maradtak. Horneck az eseményt 1271-re teszi, de hibásan, mert a hadjárat 1273-ban folyt le. V. István uralkodása alatt Iván Csehországban tartózkodott és Ottokár hive volt. A hadjárat részletei, melyek a krónikában le vannak írva, kétségtelenné teszik, hogy a Vág vizének kiszabadítása, a medrét védő gátak átvágásával, az 1273-iki hadjárat alatt történt. ¹⁾

Németujvári Iván a király társaságában harczolt még Peresztegnél, Lósnál is megverte a cseheknek egy nagy seregét. Ezután a király elküldte Ivánt Benedek uralal Sopron védelmezésére is, de ezt a várost Ottokár elfoglalta. ²⁾

Mindezekből kitűnik, hogy Iván is, mint atyja Henrik, kettőzetett hűséggel és hasznos szolgálattal ohajtotta lemosni a régi szennyfoltot. Ott volt a király környezetében, a ki megbizta a csehek elleni hadjárat alkalmával hadainak vezérletével, és Iván csakugyan kárt is tett erejéhez képest egykori jótevőjének Ottokárnak ott, a hol csak lehetett. De a nyughatatlan apa és fia, Iván nem sokáig maradtak meg a király iránti hűségben. Azon zavarokban, melyek Ottokár kivonulása után a hazában támadtak, a Németujváriak viszik a főszerepet, ők a fölzádók.

Az ország nagyjai egymással versenyeztek a hatalomért és befolyásért az udvarnál, elkeseredett küzdelmet folytattak egymás ellen. Az 1273-iki év végén kitört udvari zavarokban Iván még nem szerepelt személyesen, de ezeknek lecsillapulta után az 1274-iki lázadásban már ott találjuk a lázadók élén atyjával és testvéreivel együtt.

A lázadás kitörésére az 1274-ben tartott aug. 19-iki országgyűlés azon határozata adott okot, melynek értelmében Dénes nádor adja vissza a benedekrendieknek azon összes birtokokat, melyek a tatárjárás óta idegen kézben voltak. ³⁾

¹⁾ Palacky Ferencz: „Geschichte von Böhmen.“ II. k. 216. és 223. l.

²⁾ „Demum cum ipsum Benedictum cum Joanne Comite Supruniensi ad conseruandos fines Suprunienses misissemus... Demum eciam in societate prefati Johannis comitis Supruniensis apud villam Perezteg cum quadam particula exercitus regis Boemorum deuicta fuisset... dictus Johannes in quodam loco Lus... magnam multitudinem exercitus regis Boemorum debelasset.“ — 1273-iki oklevél. Hazai okmányt. I. k. 60. l.

³⁾ Ladislaus Rex mediante Dionysio Palatino... A Beligiosis viris S. Martini de s. Monte Parnoniae Pechvarad... aliisque plurimorum monasteriorum Abbatibus in regno suo existentibus universas Possessiones eorum post insultus

Mivel ezek az idegen kezek nem voltak mások, mint a haza hatalmas főurai, mivel ezt a király is akarta s a határozat önző érdekeikkel nem talált, fellázadtak s egyenesen Endre hercezet, a király testvérét akarták a trónra emelni. Németujvári Henrik és fia, Iván azonban nem hajthatta végre e tervet s azért Endrét magukkal vitték a Dráván túli részekre.¹⁾ A mint a lázadás már javában kitört, Henrik Budára jött, elfogta a királyt anyjával, Erzsébettel együtt. A hatalmas Németujváriak Budán rövid ideig fogságban tartották mindkettőt, mig nem Csák Máté kiszabadította Erzsébetet s a királyt.²⁾

Hogy a Németujváriak csak rövid időn át tartották fogságban a királyi foglyokat, kitünik abból, hogy az augusztusi országgyűlés után történt az elfogatás s szeptember 30-án, ugyanazon évben, a király már személyesen jelen volt a lázadók elleni főütközetben Fővenynél, a hol teljesen legyőzték őket a királyi hadak.

Henrik bán Ivánnal és többi fiaival s más fegyeres czinkosaival együtt jól tudta mi vár reá a király kiszabadulása után s azért a végsőre határozták el magukat, hogy t. i. megvereksenek a királyi sereggel.

A Székes-Fehérvártól délre fekvő falu mellett, a mai fővényi pusztán bocsátkozott csatára Henrik bán. A Fehérvárra gyűlt rendek itt tanyáztak szabad ég alatt. A csata, mely döntő volt az egész lázadásra, a pártháborúk szokott hevével és dühével kezdődött a fővényi pusztán és a harcsvonal elnyult nyugat felé egészen a Bökén-Somló nevű hegy alatt a mostani somlói pusztára is.³⁾

Tartarorum quouis modo ab eis alienatas apud manus suas et aliorum habitas restituendas decreuit. 1274. Fejér: Cod. Dipl. Tom. VII. v. II. 30. l.

¹⁾ „a praefato Henrico bano, qui ablato fratre nostro Duce Andrea et infidelitatem comittendo se transtulit ultra Dravam.“ IV. László 1274-iki oklevele Wenzel IX. 40. Ugyancsak egy más oklevél 1274-ből ezt írja: „Ducem Andream fratrem nostrum Karissimum rapere et exercitum ducere contra Coronam Regiam ac hastam dirigere contra personam nostram non sunt veriti.“ Wenzel XII. 111. l.

²⁾ Quando nos et domina Regina mater nostra charissima per Henricum Banum et alios sibi adherentes Corone Regie, utique infideles detenti fuimus apud Budam.“ IV. László oklevele 1274. deczember 31-éről, melyben elveszi Ivántól Szeniczót és azt Csák Péternek adja. Wenzel IX. 38. és IV. 74. l.

³⁾ „Henricus banus cum quibusdam suis fautoribus leuatis vexillis cum multitudine armatorum in fien. contra nostram maiestatem insurrexit.“ IV. László oklevele. 1279-ből. Hazai okm. III. k. 28. l.

E csatában esett el Németujvári Iván atyja, a kit Csák Péter maga ölt meg. A pártütők teljesen leverettek, a lázadás lecsendesült.¹⁾ Iván testvéreivel együtt elvállalta a szerep folytatását. Híven követte atyját azon az úton, melyen neve átkos és rettegett emlékezetűvé vált; folytatta azon bűnös tettek láncolatát, melyekben ifjúsága alatt, atyja életében is, teljesen osztozott.

RÉVÉSZ FERENCZ.

„Specialiter in conflictu, quem cum Henrico, Joachimo et aliis eorum sequacibus, Regni nostri infidelibus, qui collectis suis complicitibus vexillis eleuatis contra Coronam Regiam ausu temerario venire attemptauerunt, pugnaturi apud montem Bukensomla vocatum habuimus, in quo quidem conflictu idem Henricus primipilarius exercitus eorundem infidelium morte miserabili per nostros fideles exstitit interemptus.“ IV. László oklevele 1274-ből szept 30-án. Wenzel XII. 89. l.

¹⁾ „circa villam Fuen... ubi idem Herricus Banus per sepedictum magistrum Petrum in prelio victus vitam finiuit ignominiose in infidelitate manifesta.“ IV. László adománylevele 1274. deczember 31-éről. Wenzel X. 36. l.